

Marek Żejmo

"Obwód Kaliningradzki FR w ładzie międzynarodowym", Krzysztof Sawicki, Toruń 2013 : [recenzja]

Historia Slavorum Occidentis 2(9), 278-283

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Sawicki, *Obwód Kaliningradzki FR w ładzie międzynarodowym*, Dom Wydawniczy Duet, Toruń 2013, ss. 736.

Wykład poprzedzony jest wstępem (s. 7–21), którym wskazuje się na znaczenie badań, ich cel oraz kierunki nowych ustaleń poznawczych ukazujących Obwód Kaliningradzki w uwarunkowaniach międzynarodowych, zaawansowanie badań oraz źródła służące rozpoznawaniu problemu. Zauważa się, że specyfika kaliningradzkiej perspektywy rozwoju wynika w znacznej mierze z uwarunkowań geograficznych i kulturowo-cywilizacyjnych. Region ten jest specyficznym przykładem mieszanki wielu elementów kulturowych spowodowanych migracją tutejszej ludności z terenów całej niemal Rosji. Ujawnia się różnicowanie etniczne i społeczne. Jest to część Rosji oparta na kulturowych fundamentach, jak świeckość, federalizm oraz swoistego rodzaju demokracja, różniąca się od demokracji istniejących w cywilizacji zachodniej.

Wskazuje się, że rosyjska wizja porządku międzynarodowego charakteryzuje się licznymi sprzecznościami, gdyż z jednej strony mówi się o konieczności demokratyzacji i równości życia międzynarodowego, z drugiej zaś istnieje mocna opozycja w stosunku do światowej roli NATO i USA (s. 8).

Od wielu dekad Związek Radziecki, a po jego rozpadzie, Rosja stanowiły obiekt wnikliwych badań naukowców świata zachodniego reprezentujących wiele dyscyplin naukowych. Stworzono z tego powodu nawet specjalne określenia, które weszły do potocznego języka badaczy, jak „sowietologia” i „kremlinologia”. Tą problematyką zajmowali się nie tylko indywidualni naukowcy, ale tworzono specjalne instytuty naukowe oraz ośrodki spoza sfer nauki, jak np. ośrodki wywiadowcze prowadzące różnego rodzaju obserwacje i dokonujące na ich podstawie szereg analiz wykorzystywanych w praktyce. Jednak w krajach tzw. obozu socjalistycznego zakres badań nad systemem radzieckim jednak nie wykraczał poza ramy zależności i uregulowania prawne. Ze względu na ograniczoną dostępność źródeł miały one przeważnie charakter cząstkowy i dostępne były dla stosunkowo wąskiego kręgu zainteresowanych. Dlatego omawiana książka napisana na podstawie wnikliwych

i wszechstronnych badań i obserwacji zasługuje na szczególną uwagę. Nie tylko ze względu na rzetelność naukowego opracowania, ale na jego zakres i wszechstronność badawczą uwzględniającą szczególną rolę Obwodu Kaliningradzkiego, jako rosyjskiej enklawy w Unii Europejskiej (s. 10).

Jej autorem jest historyk specjalizujący się w zakresie stosunków międzynarodowych Federacji Rosyjskiej oraz relacjach podmiotów międzynarodowych z Obwodem Kaliningradzkim FR. Istotę problemów poznawczych przedstawiono w czterech rozdziałach, w których autor zaprezentował aktualną sytuację geopolityczną tej części Rosji. W rozdziale pierwszym (s. 21–197) przedstawiono warunki geograficzno-przyrodnicze, historię regionu, jej ludność oraz gospodarkę i kulturę. Obwód Kaliningradzki, który jest całkowicie oddzielony od Rosji, stara się wykorzystywać swoje położenie i czerpać korzyści wynikające z bliskości rynków zachodnich, dróg tranzytowych, portu rybackiego oraz wykorzystaniem zasobów naturalnych, jak ropa naftowa, sole mineralne i rudy metali. Autor zwraca uwagę na fakt, że otwarcie się obwodu od początku lat 90. XX w. i stworzenie możliwości wyjazdów do Polski, Niemiec i innych krajów Europy, sprzyja łamaniu dotychczasowych stereotypów i tworzy podstawy do tworzenia pozytywnej świadomości mieszkańców krajów unijnych co do roli mieszkańców Obwodu we współczesnym świecie. Rosjanie enklawę postrzegają jako szansę na możliwość rozwoju i zbliżenia się do europejskiej cywilizacji. Obserwuje się zjawisko większego napływu ludności niż wyjeżdżających z Kaliningradu. Od upadku Związku Radzieckiego otwarcie Obwodu Kaliningradzkiego na Europę jest zjawiskiem stałym i nieodwracalnym, a powrót do sytuacji sprzed 1991 r. byłby nie do zaakceptowania przez jego mieszkańców. Enklawa jest także ważnym łącznikiem pomiędzy Rosją a Europą Zachodnią, który umożliwi wymianę nie tylko handlową, ale także kulturalną, naukową i oświatową.

W rozdziale drugim (s. 198–318) zaprezentowano system prawny obwodu, jego władze, partie polityczne, organy bezpieczeństwa publicznego i siły zbrojne. Obserwuje się zwiększone zainteresowanie enklawą ze strony polityków, naukowców, publicystów i dziennikarzy, którzy publikują rezultaty swoich badań i obserwacji na łamach różnych mediów. Na terenie Obwodu, podobnie jak na terenach całej Rosji, działa wiele partii i ugrupowań politycznych o różnym charakterze. Oficjalnie zarejestrowano 1547 organizacji społecznych, politycznych i religijnych, co jak na stosunkowo niewielki obszar jest ilością znaczną. Kaliningradzkie partie polityczne reprezentują cały

przekrój od separatystów dążących do oderwania Obwodu od Rosji, anarchistów, faszystów, monarchistów, liberałów, socjalistów do ruchu komunistycznego włącznie. Toczy się burzliwa dyskusja na temat uporządkowania systemu partyjnego w Rosji, w której przewodzą dwie partie: „Jedna Rosja” Władimira Putina i „Sprawiedliwa Rosja” o charakterze radykalnie lewicowym. Jednak w przewidywalnej perspektywie trudno oczekiwać utworzenia systemu dwupartyjnego.

Reprezentowane są również organizacje skupiające różne narodowości, jak Białorusinów, Ukraińców, Tatarów, Baszkirów, różnego rodzaju związki zawodowe, hobbystyczne, itp. Autor pozytywnie ocenia dorobek przeobrażeń społeczno-politycznych, zwłaszcza że Rosja odziedziczyła po ZSRR państwo w stanie destrukcji. Pluralizm polityczny umożliwia działalność różnych partii i ugrupowań politycznych reprezentujących różne ideologie i doktryny polityczne oraz realizujących własne cele. Podejmowane inicjatywy obywatelskie pozwalają członkom organizacji realizować własne cele polityczne i gospodarcze. Organizacje pozarządowe odgrywają ważną rolę w tworzeniu pozytywnych relacji pomiędzy Rosją a Polską, co najbardziej widoczne jest w sferze kulturalnej i społecznej. Szczególną rolę w tworzeniu tożsamości narodowej od upadku ZSRR w 1991 r. odgrywa Kościół Prawosławny, ponieważ dla większości Rosjan prawosławie stanowi nie tylko religię, ale jest właśnie ważnym elementem rosyjskiej tożsamości. Patriarchat jest obdarzony przez naród rosyjski szacunkiem i dużym zaufaniem, co powoduje, że z jego zdaniem muszą liczyć się politycy i inne związki wyznaniowe (s. 254–262).

Istotne znaczenie dla mieszkańców Obwodu Kaliningradzkiego od początków jego istnienia w 1945 r. miało zlokalizowanie tutaj zgrupowania sił zbrojnych, znacznej ilości nie tylko marynarzy, lotników i piechoty, ale całej organizacji logistycznej i gospodarczej, która wokół wojska musiała powstać. W ostatnim okresie Zgrupowanie Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w Kaliningradzie uległo reorganizacji i znacznej redukcji. Wiele jednostek wojskowych zostało wycofanych a marynarka wojenna zmienił swój charakter na defensywny. Jednak personel wojskowy nadal stanowi liczący się w gospodarce Obwodu element ekonomiczny ze względu na potencjał nabywczy oraz stabilne miejsca pracy i źródło pewnych emerytur, co ma istotne znaczenie dla gospodarki około milionowej populacji. Przypomina się tu, że tradycje kulturowe i przejęty z Rosji radzieckiej system wartości do dzisiaj mają wpływ na dokonywanie wyborów przez mieszkańców Obwodu (s. 301–318).

W rozdziale trzecim (s. 319–422) autor przedstawia rosyjskie tradycje, edukację, postęp naukowo - techniczny oraz warunki socjalno-bytowe mieszkańców. Zauważa się, że zachowanie wierności tradycjom kulturowym stanowi problem władz współczesnej Rosji, ponieważ trudno jest pogodzić otwartość na świat, nieuniknione postępy globalizacji we wszelkich przejawach życia społecznego, potrzeby modernizacji państwa z zachowaniem antyzachodniego przekonania o mocarstwowości Rosji i jej wyjątkowej roli w światowej polityce.

Prezentując problem wyzwań życia kulturowo-cywilizacyjnego, autor prezentuje potencjał naukowo-badawczy kaliningradzkich uczelni, które nie otrzymują dotacji budżetowych na satysfakcjonującym ich poziomie, co wywołuje zjawisko zmniejszania się poziomu innowacyjności regionu (s. 364–379). Zapobiec temu negatywnemu objawowi polityki społecznej państwa może tylko zwiększenie nakładów na poziom wykształcenia ludności, co podniesie jakość kapitału ludzkiego i realizację strategii innowacyjnych. Ukazując perspektywy rozwoju i podnoszenia poziomu szkolnictwa wyższego, autor prezentuje system współpracy uczelni kaliningradzkich z partnerami zagranicznymi, który obejmuje różne formy współpracy, jak programy badawcze, wspólnie opracowywane programy edukacyjne, praktyki studenckie, itp. Podkreśla się, że programy te są szczególnie ukierunkowane na rozwój współpracy w regionie Morza Bałtyckiego. Programy międzynarodowe mają szczególnie na uwadze możliwość ujednoczenia standardów kształcenia w systemie rosyjskim i zrównanie go ze standardami międzynarodowymi.

Przypomina się także o podniesieniu do rangi priorytetowej dbałości o środowisko naturalne oraz przeprowadzenie rekultywacji terenów dotychczasowych wyrobisk i miejsc wydobycia surowców naturalnych na terenie Obwodu, a także dbałość o brzegi i czystość Morza Bałtyckiego. Jest to pilne zadanie do realizacji, gdyż jak zauważa autor, stan zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego jest wysoki. Autor monografii zauważa, że planowany rozwój turystyki oraz inwestycje w hotele i pensjonaty, nie mogą się rozwinąć bez rozwiązania problemów ekologicznych. Turystyka, rekreacja i lecznictwo sanatoryjne mogą w przyszłości stać się dochodową gałęzią gospodarki tego regionu (s. 344–353).

Zwraca się uwagę na fakt, że Obwód do niedawna był zamkniętą strefą wojskową, do której obcokrajowcy nie mogli mieć dostępu. Obecnie przybywają tu turyści, biznesmeni i studenci z całej Europy. Stworzono także

warunki do organizowania międzynarodowych imprez kulturalnych, festiwalu i pokazów. Realizowane są także wspólne działania dotyczące wymiany doświadczeń w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków, którym w Obwodzie Kaliningradzkim dotychczas nie poświęcano zbyt wiele uwagi i środków finansowych na ich utrzymanie (s. 380–393).

W prezentacji patologii społecznych wskazuje się jako przyczyny dziedziczne uwarunkowania genetyczne, nierównomierny dostęp do dóbr materialnych, który jeszcze pogłębił się w okresie zmian ustrojowych Rosji (s. 410–421). Zwraca się także uwagę, że przestępczość i alkoholizm dotyczą także środowisk o wyższym statusie ekonomicznym. Autor słusznie wskazuje na istniejące w Obwodzie zagrożenia, niekorzystne zjawiska polityczne i ekonomiczne, ale również na niewątpliwie istniejące patologie społeczne, przestępczość zorganizowaną, korupcję, prostytucję, czy możliwości wybuchu epidemii. Negatywne zjawiska ujawniające się w Obwodzie mogą w przyszłości stanowić poważne zagrożenie dla sąsiadujących państw.

Charakteryzując Obwód Kaliningradzki autor zauważa, że jego władze podejmują aktywne kontakty międzynarodowe w wielu dziedzinach życia społecznego. Ich efektem jest powstawanie wielu miejsc pracy, rozwój turystyki, wyraźna poprawa estetyki regionu oraz skuteczne ograniczanie zjawisk patologicznych. Zainwestowany kapitał obcy tworzy także przyszłościowe szanse dla ambitnych obywateli na podnoszenie standardów życia i zbliżanie ich do standardów unijnych (s. 422–448).

Rozdział czwarty (s. 449–696) prezentuje relacje Obwodu z różnymi organizacjami międzynarodowymi, sąsiadującymi państwami i innymi państwami Unii Europejskiej, która jest najważniejszym partnerem Rosji, zatem odgrywa najważniejszą rolę w procesie tworzenia siły gospodarczej Federacyjnej Republiki.

Ukazując zadania polityki UE wobec Obwodu Kaliningradzkiego, wskazuje się na pomoc w budowie społeczeństwa obywatelskiego, co w Rosji nie jest tak oczywiste, jak w innych krajach europejskich (s. 466–493). Unia wspiera tego rodzaju inicjatywy przez współpracę transgraniczną, rozwiązania komunikacji drogowej, morskiej i lotniczej poprzez ujednoczanie struktur i standardów, modernizację przejść granicznych, sieci energetycznych, bezwizowego ruchu przygranicznego, itd. Procesy integracyjne następują na różnych płaszczyznach, gospodarczym, politycznym, kulturowym i społecznym. Procesy te stają się udziałem coraz szerszych grup społecznych.

Omówiona współpraca z krajami sąsiadującymi odróżnia Polskę i Litwę jako kraje UE od Białorusi (s. 518–556), która mimo że jest krajem suwerennym, to jednak gospodarczo nadal jest powiązana z Rosją. Szczególną rolę w relacjach unijno-rosyjskich odgrywają Niemcy (s. 586–610), jednocześnie jako największy członek UE, jedna z największych światowych gospodarek oraz największy partner gospodarczy Rosji. W naturalny sposób Obwód Kaliningradzki podejmował współpracę z państwami skandynawskimi, które także aktywnie inspirowały zawieranie różnego rodzaju umów o współpracy, której pogłębianie leży także w interesie samej Rosji (s. 494–517).

Inaczej przedstawiają się relacje z USA, ponieważ Rosja dąży do ograniczenia ich pozycji na świecie pod każdym względem (s. 632–649). Władze Rosji dążą do utworzenia wielobiegunowego ładu na świecie. Działania dyplomacji rosyjskiej zmierzają do rozwoju gospodarczego Obwodu poprzez intensyfikację kontaktów gospodarczych z Europą oraz tworzenie korzystnych warunków do zakładania zagranicznych przedsiębiorstw na terenie enklawy. Władze Obwodu próbują w tym zakresie przełamywać uprzedzenia polityczne i negatywne stereotypy, które utrudniają współpracę międzynarodową.

Podjętej przez autora udanej próbie całościowego przedstawienia funkcjonowania Obwodu Kaliningradzkiego, towarzyszy rzetelna analiza oparta na wielu materiałach źródłowych, publikacjach prasowych, obszernej literaturze oraz kontaktach i doświadczeniach osobistych. Prezentowana monografia wychodzi naprzeciw potrzebom teoretycznym i praktycznym instytucjom kształtującym ład międzynarodowy. Książka jest liczącym się wkładem w rozpoznaniu ładu międzynarodowego i wartościową pozycją zarówno w warstwie faktograficznej, jak również w warstwie teoretycznej oraz interpretacyjnej.

Marek Żejmo (Kaliningrad)